

Мельник Н. І.

Національний авіаційний університет

ТЕРМІНОТВОРЧИСТЬ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЛІФТОВОЇ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей термінотворчості в сучасній українській термінології в сфері ліфтової галузі. Автором здійснено аналіз особливостей термінотворчості, як процесу, виокремлено категорії вимог до термінотворчості (синтаксичні, семантичні, прагматичні). На прикладі перекладу окремої лексики ліфтової галузі проаналізовано особливості термінології зазначеної галузі, а саме: безеквівалентність термінів, багатоконпонентність, скорочення, синонімічність. З'ясовано, що переклад лексики ліфтової галузі потребує від перекладача вміння критично підійти до іншомовного прототипу та відрізнити терміни, при перекладі яких можлива механічна заміна слів оригіналу їх еквівалентами в українській мові, від термінів, які можна використовувати лише як допоміжні зразки та які вимагають у момент перекладу певних перетворень. Визначено, що такі перетворення можуть полягати в опущенні або додаванні будь-якого елемента, заміні складного слова словосполученням, у зміні порядку слів чи конструкції. В окремих випадках при перекладі того чи іншого компонента виникає необхідність відмовитися від використання його словникової відповідності та підібрати більш точний український еквівалент.

Здійснене дослідження дозволило підсумувати, що для англomовних багатоконпонентних термінів ліфтової галузі характерні недоліки двох типів: незакінченість форми та несистематичність. Автором виокремлено три аспекти термінотворення через застосування принципу співвіднесення з іншими термінами або терміноелементами ліфтової термінології: на лексичному, синтаксичному та на лексико-синтаксичному рівнях одночасно. У короткостроковій перспективі це буде сприяти формуванню упорядкованої національної терміносистеми, а в довгостроковій перспективі може стати важливим етапом до міжмовної гармонізації терміносистем, що забезпечуватиме вирішення проблем перекладу термінів ліфтової галузі.

Ключові слова: термін, терміноелементи, термінотворення, термінологія ліфтової галузі, особливості перекладу.

Постановка проблеми. Сучасна українська лексика та термінологія постійно перебуває у динамічному поступі, відбувається постійне збагачення словників за рахунок нових термінів, пов'язаних з різними сферами виробництва та соціального життя. Найбільшим джерелом розширення лексичної системи української мови виступають беззаперечно інноваційні розробки у галузі промисловості. Однією з таких галузей, що постійно перебуває в процесі впровадження інноваційних розробок та в удосконаленні своїх продуктів є сфера виробництва ліфтів, а тому саме в цій галузі процеси термінотворення мають систематичний характер та визначаються інтенсивністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що термін як знак спеціального поняття та інтелектуальний інструмент пізнання [8, с. 16] покликаний забезпечувати ефективну професійну комунікацію. Для цієї мети він повинен воло-

діти певним набором характеристик. Як зазначає С. Гриньов-Гриневиц, сукупність вимог до терміну вимог можна розділити на три категорії: 1) синтаксичні (стислість, дериваційні здібності, інваріантність, мотивованість); 2) семантичні (несуперечність семантики, однозначність, повнозначність, відсутність синонімів); 3) прагматичні (впровадженість, інтернаціональність, сучасність, благозвучність, езотеричність) [1].

Проте, як свідчать дослідження з загального та галузевого термінознавства (напр., процес терміноутворення, що підпорядковується «природним законом життя мови» [5, с. 4], далеко не завжди є «ідеальним» терміном. Фактично, як було переконливо підтверджено О. Каленюк, до свідомої систематизації та впорядкування термінологічних одиниць, що функціонують у конкретній професійній мові, ці одиниці є передтермінами. Їхню сукупність дослідниця, як і С. Гриньов-Гриневиц, запропонувала називати певним набором характеристик.

вати термінологію, протиставляючи її терміносистемі, тобто вже впорядкованої системи власне термінів [2]. Проте, не зважаючи на зростаючий інтерес вітчизняного мовознавства до проблем термінотворчості у галузі ліфтового виробництва практично не вивчені особливості термінотворення термінології в ліфтовій галузі, що становить **мету даної статті**.

Основними завданнями дослідження є: проаналізувати особливості перекладу термінології ліфтової галузі, а саме стратегії скорочення терміносполучень, визначення окремих аспектів синонімії ліфтової термінології та використання різних ядерних компонентів при термінотворчості функціонально близьких понять.

Виклад основного матеріалу дослідження. Робота в цій галузі має першорядне значення в сучасних умовах інтенсифікації економіки на шляху прискорення науково-технічного прогресу» [9, с. 141]. Це зумовлює розширення та інтенсифікацію діяльності з упорядкування термінології як на національному, так і на міжнародному рівнях. В зокрема, у нашій країні провідною організацією, що займається нормалізаторською діяльністю Інститут громадянського суспільства [7]. Серед міжнародних комітетів та комісій слід назвати Міжнародний інформаційний центр термінології [16], Міжнародну організацію зі стандартизації [17], Міжнародний центр наукової та технічної інформації [6]. Масштабні зусилля, які вживаються цими та іншими офіційними органами, безумовно необхідні для забезпечення повноцінного функціонування науки та техніки в умовах зростаючої міжнародної інтеграції. Водночас, успіх цієї діяльності багато в чому залежить від скоординованості дій, що проводяться на державному рівні та зусиль окремих фахівців, тому особлива роль відводиться перекладачам науково-технічної та іншої спеціальної літератури.

В умовах відкритого орієнтування на Захід у галузі економіки, політичної структури держави, сферах культури, спорту, торгівлі, моди, музики тощо збільшується обсяг перекладів на українську мову текстів, що містять терміни, які номінують нові мови перекладу поняття. Фактично ці неологізми не перекладаються, а стають моделлю для продукування вторинного еквівалента мовою перекладу. Таким чином, перекладач виступає тут як суб'єкт індивідуальної термінотворчості, від його професійної компетентності залежить подолання створеної ним термінологічною одиницею порогу термінологізації, тобто відповідність вимогам до форми, змісту та функціонування [13; 11].

Розглянемо можливі форми практичної реалізації цього завдання на прикладі перекладів лексико ліфтового обладнання, сервісу та техніки представленої на ресурсах провідних міжнародних компаній, в міжнародних документах, працях науковців, якщо такі є, словниках та інших ресурсах. Розвиток сучасного ліфтобудування та входження міжнародних компаній на український ринок детермінують появу нових понять і термінів в українській фаховій лексиці. Окрім того, варто зауважити, що розвиток сучасної ліфтової техніки переживає період інтенсивної еволюції та відбувається у постійному зв'язку з термінологічними процесами в закордонній ліфтовій термінології [15]. Головною причиною цього є те, що українська ліфтова промисловість поступається західній, незважаючи на величезний технічний і творчий потенціал і численні спроби усунути це відставання і елеваторна промисловість належить до тих областей науки і техніки, які отримують більш суттєвий і кращий розвиток саме за кордоном. І це не дивно оскільки у 80–90-ті роки ХХ століття в Україну ринув потік імпортової фототехніки, вона викликала величезний інтерес. Друга хвиля завоювання вітчизняного ринку припала на 2000-ті роки – початок нової ери в історії ліфтової промисловості, коли завдяки технічному прогресу ліфтова техніка стала диджиталізованою.

Присутність на українському ринку зарубіжних ліфтів та елеваторної техніки вимагає серйозних зусиль з перекладу супутніх матеріалів (користувацьких інструкцій, оглядів нових продуктів, рекламних буклетів тощо), що містять значний відсоток безеквівалентних термінів. Особливої уваги у цьому зв'язку заслуговують багатоконпонентні терміни, переклад яких потребує від перекладача вміння критично підійти до іншомовного прототипу та відрізнити терміни, при перекладі яких можлива механічна заміна слів оригіналу їх еквівалентами в українській мові, від термінів, які можна використовувати лише як допоміжні зразки та які вимагають у момент перекладу певних перетворень. Ці перетворення можуть укладатися в опущенні або додаванні будь-якого елемента, заміні складного слова словосполученням, у зміні порядку слів чи конструкції. В окремих випадках при перекладі того чи іншого компонента виникає необхідність відмовитися від використання його словникової відповідності та підібрати більш точний український еквівалент.

Позитивною якістю англійських ліфтово-технічних термінів-словосполучень, про що свідчить започатковане дослідження, є високий рівень їх

точності, що не допускає неоднозначного тлумачення. Проте низка серйозних зауважень не можуть не викликати їх лексичний склад та синтаксична організація. Перш за все, це зауваження відноситься до занадто довгих, по суті подібним дефініціям, терміносполученням, використання яких часто викликано не необхідністю вираження складної внутрішньої співвідповідності в колі понять ліфтової та елеваторної галузі, а тим, що фактично ще не був знайдений відповідний автентичний термін. Як ми зазначали, такі спеціальні лексеми було б правильніше називати *передтермінами*, які б можна було б приймати на початковому етапі їх введення в українську лексику, тобто на етапі їх виникнення, доки не буде створено оптимальний термін, для чого, як правило, потрібне свідоме, так зване «втручання ззовні». У протилежному випадку, як стверджує С. Гриньов-Гриневиц, *передтерміни* «закріплюються у спеціальній лексиці, набуваючи стійкий характер і стаючи квазітермінами» [2, с. 50]. Тоді боротися з ними стає важче, тому що вони укорінюються в термінології в силу мовної традиції і при цьому, внаслідок своєї громіздкості, обростають коротшими варіантами, тобто стають джерелом вкрай небажаної синонімії в термінології.

До *передтермінів* ми відносимо, зокрема, не виправдано громіздкий англomовний термін «*group automatic operation button*», що позначає панель управління, який використовується в ліфтовому обладнанні. Очевидно, що терміноелемент «*group*» можна опустити, оскільки він виражає невід'ємні ознаки термінованого поняття, тобто є семантично надмірними. Еліпсис цих терміноелементів при створенні україномовного еквівалента дозволить скоротити лексичну протяжність терміну і спростити його синтаксичну структуру: *group automatic operation button* = панель управління. В спрощенні та еліптизації цього терміносполучення для перекладача важливим є також і розуміння його технічної сутності, а саме здійснюючи переклад необхідним є звернення до пояснення, що представлено в інструкції до ліфтового обладнання чи ліфта в цілому чи ж на ресурсі виробника, оскільки кожна компанія-виробник ліфтового обладнання, сервісу чи техніки ще можуть вкладати не зовсім однакові поняття в теж саме терміносполучення. Це означає, що на сайті одного виробника ми можемо знайти одне трактування та позначення, на іншому – синонімічне терміносполучення і дещо інше пояснення, що також пов'язано з особливостями виробництва та конкуренції ліфтових компаній між собою

у питанні технічної досконалості своїх продуктів. Наприклад: в глосарії виробника-агломерації «Harris Companies» подано таке терміносполучення та його трактування – «*Group automatic operation*». Автоматична робота двох або більше ліфтів, яка координується системою диспетчерського контролю, включаючи автоматичну диспетчеризацію, яка регулярно відправляє вагони. Він містить одну кнопку в кожному вагоні для кожної обслуговуваної посадки, а також кнопки вгору і вниз на кожній посадці (крім термінальної посадки, яка має одну кнопку). Налаштування зупинок кнопками автомобіля здійснюються автоматично по черзі, коли автомобіль досягає відповідної посадки, незалежно від напрямку руху або послідовності спрацьовування. Налаштування зупинок кнопками посадки здійснюється першим ліфтом у групі, щоб досягти посадки у відповідному напрямку руху» [12]. Тоді як в інструкціях до ліфтів компанії «OtisUkraine» ця ж панель управління сформульована так: «*Car Operating Panel/Station Car*» – панель АА – *панель керування кабіною*, під якою розуміється встановлені на панелі кабіни кнопки міжповерхового виклику, що містяться в програмному забезпеченні кабіни ліфта, такі як елементи керування реєстром викликів, кнопки екстреного виклику, кнопки відкриття та закриття дверей, сигналізація, аварійна зупинка та сигналізація та будь-які інші кнопки чи ключі, будь-які ключові перемикачі, необхідні для роботи ліфта» [101, с. 33].

Скорочення довжини терміну, безумовно, має важливе прикладне значення, оскільки терміни беруться за основу при створенні лексичних одиниць інформаційно-пошукових мов, служать матеріалом для лінгвістичного забезпечення автоматизованих систем керування. Природно, що з метою адекватного виконання всіх цих функцій слід прагнути до розумної економії використовуваних засобів вираження. Проте, аналіз функціонування термінів у реальних текстах свідчить про те, що термін може складатися з двох, трьох та більшої кількості знаменних слів, і така «нескорочуваність» терміну – загальне правило, а зовсім не виняток із нього. Важливо зауважити, що з роками межі термінів-словосполучень зростають [4]. За твердженням Т. Кудінової, «емпіричні спостереження покажуть, що у тексті термінів-слів – від науки до науки – помітно знижується, при тому, що роль багатоконпонентної термінології значно підвищується» [3, с. 58]. Тому при уніфікації термінології вимога стислості терміну не повинна ставати самоціллю або абсолютизу-

ватися. Його слід розуміти як вимогу мінімально допустимого для даної термінології складу терміноелементів, що однозначно виражають зв'язок між поняттями.

Тим не менш, незважаючи на те, що сучасна термінологічна ситуація характеризується збільшенням кількості багатоконпонентних термінів, було б, на наш погляд, несправедливо вважати цей процес незворотнім. Тенденція, що продиктована необхідністю мати суворі та однозначні мовні знаки для номінації спеціальних понять, однак не враховує практичний аспект науки і техніки, як процесу. Тому, якщо намагатись прогнозувати подальший розвиток термінології, то, очевидно, можна вважати, що на зміну багатослівним термінам-описам прийдуть більш компактні термінологічні одиниці.

Не менше значення, ніж стислість терміносполучень, має їх синтаксична та лексична спорідненість. Це означає, що термінологічні сполучення повинні в раціонально організованій терміносистемі утворювати своєрідні мікросистеми, побудовані або шляхом виділення ознак будь-якого поняття, або шляхом виділення будь-якої ознаки, властивої різним поняттям [18]. При цьому кожна така окрема термінологічна мікросистема повинна бути по можливості утворена з користуванням обмеженої кількості найбільш раціональних синтаксичних моделей із залученням мінімальної кількості різних терміноелементів. Вимогою буде, щоб кожному синтаксичному відношенню відповідали тільки одна визначена синтаксична конструкція, так само як і потрібно, щоб кожному семантичному значенню був лише один певний терміноелемент, що є ідеалом, якого прагнуть термінологи.

Однак у термінології ліфтового сервісу та галузі в цілому ця потреба нерідко порушуються, що проявляється у використанні для побудови різних термінів синонімічних синтаксичних конструкцій та терміноелементів.

Так, ми вважаємо невиправданим введення в термінологію терміну «*Roof top machine room*» (досл. Машинний відділ, що знаходиться на вершині даху), який позначає «*машинне відділення*», в якому здійснюється керування ліфтовою кабіною, та розташоване все необхідне обладнання для правильного функціонування виробу. Загальноприйнятим терміноелементом, що використовується при терміноутворенні приладдя для ліфтового обладнання є іменники «*cab*», «*car*», «*machine*» [10].

Cab – The decorative room in which people ride in a passenger elevator [14].

Car Top Inspection Station – A control panel on top of an elevator car which, when activated, removes the car from normal service and allows the car to run at inspection speed from the car top station only [14].

Тому відповідно до принципу однаковості було б доцільно при перекладі на українську мову використовувати термін кабіна замість морський експонетр.

В наведеному прикладі, «*Roof top machine room*», скороченню може англomовне «*Roof top*», оскільки з технічної точки зору і так зрозуміло, що машинне відділення знаходиться у верхній частині будівлі, тож можна було б просто подати принаймні в такій формі або «*Roof machine room*» або ж – «*Top machine room*», оскільки термін «*rooftop*» в перекладі на українську може мати ознаки тавтології.

Також негативно позначається на вимозі лексико-синтаксичного одноманітності термінів-сполучень використання різних ядерних компонентів при термінотворчості функціонально близьких понять. В як приклад наведемо терміни *entrance gate* (дослів. *вхідні ворота*) та *entrance door* (літер. *двері ліфта*), *landing door* (дослів. *посадкові двері*, літер. – *двері останнього поверху*), *landing entrance* (літер. *двері першого поверху*). Наведені приклади позначають в загальному «*двері ліфта*», які відрізняються конструктивною формою і умовою використання. Фактично запропоновані терміни означають підпорядковані поняття, тому їх номінації доцільно встановити єдиний інтегральний компонент (*door* або *gate*), до якого потім можуть додаватися відповідні диференційні елементи. Крім того терміноелемент *landing* порушує вимогу змістовної точності всього терміну, оскільки не дозволяє отримати адекватного уявлення про суть поняття, що позначається. Нам видається за доцільне відмовитися при перекладі від його еквівалента на користь прикметника *останній*, *перший* (в залежності від контексту вживання) тощо, яке аналогічно прикметнику *посадковий* (*landing*), але відображає конструктивну особливість ліфта. Результатом цих перекладацьких трансформацій і будуть терміни *вхідні двері першого поверху* та *двері останнього поверху*.

Висновки. Таким чином, можна відзначити, що для значущого числа англomовних багатоконпонентних термінів ліфтової сфери характерні недоліки двох типів:

– незакінченість форми, що проявляється у присутності у складі терміносполучень малоінформативних, «паразитних» або тавтологіч-

них компонентів, а також у виборі для побудови терміну неоптимального моделі синтаксичної організації;

– несистематичність, яка проявляється в недотриманні лексичної та/або синтаксичної однаковості під час формування терміну.

Щоб уникнути перенесення невдалих, або неякісних термінів в українську терміносистему, перекладу необхідна термінознавча компетенція. При перекладі за принципом співвіднесення з іншими термінами або терміноелементами даної термінології, якщо воно не мають еквівалентів в українській термінології можемо рекомендувати такі трансформації вихідних термінологічних одиниць:

– на синтаксичному рівні (коли синтаксична модель вихідного терміну замінюється більш короткою та зручнішою синонімічною моделлю);

– на лексичному рівні (коли один із терміноелементів замінюється терміноелементом, що вирізняється регулярністю функціонування та своєрідною відповідністю з іншими термінами та терміноелементами чи терміноелементами даної термінології);

– на лексичному та синтаксичному рівнях одночасно (коли заміна одного терміноелементу іншим робить можливим проведення синтаксичної реорганізації вихідного терміну).

У короткостроковій перспективі це буде сприяти формуванню упорядкованої національної терміносистеми, а в довгостроковій перспективі може стати важливим етапом до міжмовної гармонізації терміносистем, що забезпечуватиме вирішення проблем перекладу термінів ліфтової галузі.

Водночас, підкреслимо, що представлений аналіз не є вичерпним з точки зору повноти репрезентації всіх особливостей перекладу термінології в сфері ліфтової галузі, оскільки вибірка стосувалась лише окремих термінів та їх трактувань, тож окремого дослідження потребують аналіз та зіставлення синонімічного ряду термінів ліфтового сервісу та обладнання, аналіз лексики ліфтової галузі, презентованих на різних ресурсах та глосаріях компаній-виробників ліфтового обладнання та техніки, а відтак зазначене становить *перспективу подальших* наших *наукових розвідок* у даному напрямі.

Список літератури:

1. Гринев-Гриневиц С. В. Терминоведение. М. : Издательский центр «Академия», 2008. 304 с.
2. Каленюк О. М. Розвиток української правничої термінології на західноукраїнських землях наприкінці XIX – на початку XX століття : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 213 с. (18) (PDF) *Protecting Ukrainian Language Rights by K. Levitsky in the Republic of Poland (II Rzeczpospolita)*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/329633444_Protecting_Ukrainian_Language_Rights_by_K_Levitsky_in_the_Republic_of_Poland_II_Rzeczpospolita
3. Кудинова Т. А. К вопросу о природе многокомпонентного термина (на примере английского подъязыка биотехнологий). *Вестник Пермского университета*. 2011. Вып. 2 (14). С. 58–62.
4. Мельник Н. І. Особливості семантики багатозначного слова як системно-структурного утворення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 41. С. 57–61.
5. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2002. 20 с.
6. Міжнародний центр наукової та технічної інформації. <http://www.icsti.su/portal/members/index.php?module=details&eid=18>
7. Основні вимоги до застосування термінів. Термінологія 2. Інститут громадянського суспільства. <https://www.csi.org.ua/activity/terminologiya-2/>
8. Павлова О. Українське зіставне термінознавство: сучасний стан і перспективи. *Термінологія*. 2018, Номер 890. С. 15–19.
9. Пашаева Г. Б. Основные принципы и меры унификации терминов. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*. 2015. Т. 1, № 2. С. 137–143.
10. 101 Introduction to Elevator Introduction Elevator Technology Technology. <https://vdocument.in/elevator-101-introduction-to-elevator-technologywwwmassgovandocsdcammafmatutorialselevator-101pdfpdf.html>
11. Baranovska L., Morska L., Simkova I., & Zasluzhena A. (2020). Enhancing critical thinking skills of future language scholars in pedagogical courses. *Advanced Education*, 7 (14), 91–99. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.202382>
12. Common Elevator Terminology. Harris Companies. <https://www.harriscompanies.com/about-us/history/>
13. Fischer M. The Translator as terminologist, with special regard to the EU context: theses of doctoral dissertation. Eötvös Loránd University. Budapest. 2010. 23 p.
14. Glossary of Elevator Terms. <https://delcoelevator.com/pages/glossary-of-elevator-terms>

15. Gulan B, Peterson E, Costabile R, Tang J. “Informative Design” – Personalized Elevators in the Information Age. Proceedings of the Council of Tall Buildings and Urban Habitat (CTBUH) Conference on Cities to Megacities: Shaping Dense Vertical Urbanism; October 16–21; Hong Kong. 2016. <http://global.ctbuh.org/resources/papers/download/2991-informative-designpersonalized-elevators-in-the-information-age.pdf>.
16. International Information Centre for Terminology. <http://www.infoterm.info/>
17. ISO, www.iso.org/about-us.html
18. Kovtun O., Khaidari N., Harmash T., Melnyk N. Communication in Civil Aviation: Linguistic Analysis for Educational Purpose. Proceedings of the International Workshop on Conflict Management in Global Information Networks (CMiGIN 2019), Lviv, Ukraine, November 29, 2019. – P. 483–495. <http://ceur-ws.org/Vol-2588/paper40.pdf>

**Melnyk N. I. TERM-FORMATION IN THE PROCESS
OF FUTURE TRANSLATORS’ PROFESSIONAL TRAINING:
PECULIARITIES OF ELEVATOR TERMINOLOGY TRANSLATION**

The article is dedicated to the peculiarities of elevator industry term-formation in modern Ukrainian terminology. The author analyzed the features of terminology as a process, highlights the categories of requirements for terminology (syntactic, semantic, pragmatic). On the example of separate vocabulary translation of the elevator industry the peculiarities of terminology of the specified branch are analyzed and distinguished: inequivalence of terms, multicomponentity, reductions, synonymy. It was proved, that the translation of the vocabulary of the elevator industry requires the translator to be able to critically approach the foreign language prototype and distinguish the terms in which translation can mechanically replace the original words with their equivalents in Ukrainian, from terms that can be used only as auxiliary samples the moment of translation of certain transformations. It is determined, that such transformations may consist in omitting or adding any element, replacing a complex word with a phrase, changing the order of words or construction. In some cases, when translating a component, it is necessary to abandon the use of its vocabulary and find a more accurate Ukrainian equivalent.

The study allowed us to conclude, that the English-language multicomponent terms of the elevator industry are characterized by two types of shortcomings: incomplete form and inconsistency. The author distinguished out three aspects of other terms or terminological elements of elevator terminology formation through the correlation principles application, such as: at the lexical, syntactic and lexico-syntactic levels simultaneously, which, in the sort perspective will contribute to the formation of an orderly national terminology system, and harmonize elevator industry terminology systems in the context of long perspective.

Key words: term, term elements, term formation, elevator industry terminology, translation features.